

19. **Потребности**// Большая Советская Энциклопедия. (В 30 томах)/ Гл. ред. А.М. Прохоров. – 3-е изд, т. 20. Плата-Проб. – М.: Сов. Энциклопедия, 1975. – С. 439-440.

20. **Синякевич І.М.** Інструменти екологічної політики: теорія і практика. – Львів: ЗУКЦ, 2003. – 188 с.

21. **Спицнадель В.Н.** Основы системного анализа: Учеб. пособие. – СПб.: Изд. дом "Бизнес-пресса", 2000. – 326 с.

22. **Ценностные ориентации. Ценность**// Философский энциклопедический словарь/ Редкол.: С.С. Аверинцев, Э.А. Араб-Оглы, Л.Ф. Ильичев и др. – 2-е изд. – М.: Сов. Энциклопедия, 1989 – С. 732-733.

УДК 336:332.122:338.43

Аспір. А.О. Бондаренко – Сумський національний аграрний університет

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНОГО МЕХАНІЗМУ В СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ

Розглянуто значення сільських фінансів у вирівнюванні доходу і споживання населення, а також висвітлено потенційні сфери продуктивних інновацій фінансового сектора, спрямовані на задоволення попиту на фінансові послуги. Стверджується, що фінансовий ринок сільської місцевості має критичне значення для довгострокового економічного зростання і зменшення бідності. Розвинута фінансова інфраструктура сприяє зростанню продуктивності праці, задоволенню фінансових потреб сільських територій, підвищенню рівня життя та продовольчої безпеки.

Ключові слова: сільські фінанси, фінансовий сектор, фінансові послуги, фінансова інфраструктура, сільська місцевість.

Doctorate A.O. Bondarenko – Sumy National Agrarian University

Problems of formation of financial and credit mechanism in rural areas

The role of rural finance in levelling of income and consumption structures is considered. Potential areas of product innovations in the financial sector, aimed at satisfying the demand for financial services, are analyzed. The author assumes that rural financial market is critically important for long term economic growth and poverty reduction. Developed financial infrastructure facilitates increase in labour productivity, satisfaction of financial needs of rural territories and increase in the levels of life and food security.

Keywords: rural finance, financial sector, financial services, financial infrastructure, rural territory.

Формування фінансового ринку сільської місцевості має критичне значення для довгострокового економічного зростання та зменшення бідності. Розвинута фінансова інфраструктура сприяє зростанню продуктивності праці, вирівнюванню доходу і споживання, задоволенню фінансових потреб сільських територій, підвищенню рівня життя та продовольчої безпеки.

На сучасному етапі діяльність сільських фінансових посередників обмежується господарствами, які мають різноманітні джерела доходів, і не поширюється на малозаселені сільські території, економічна активність яких є мало диверсифікованою. Основними причинами такої ситуації є високі трансакційні витрати, цінові і врожайні ризики, сезонність доходів, обмеження щодо застави, які характеризують сільські території.

Розглянемо значення сільських фінансів у вирівнюванні доходу і споживання населення, а також висвітлимо потенційні сфери продуктивних інновацій фінансового сектора, спрямовані на задоволення попиту на фінансові

послуги. Згідно з результатами досліджень іноземних вчених [2], фінансові потреби бідного населення та населення з відносно високим рівнем доходу є різними. Домогосподарства з високим рівнем доходності надають перевагу фінансовим послугам, які генерують дохід і сприяють акумуляції активів.

Поширеною є думка, що населення з низьким рівнем доходу не є кредитоспроможним, не здатне заощаджувати і страхувати себе від ризику. Емпіричні дослідження неформальних ринків доводять помилковість даного твердження [1]. Бідні домогосподарства бажають сплачувати ринкові ціни за надійний і тривалий доступ до фінансових послуг.

Вони цінують, як правило, фінансові послуги, спрямовані на подолання ризику зниження доходу і, як наслідок, незадоволення власних базових потреб. Для бідних домогосподарств кредитно-ощадні послуги є засобом управління незначними ресурсами, гарантом отримання адекватної кількості продовольства та споживання предметів першої необхідності. Таким чином, мотивуючим чинником для бідного населення у плані заощаджень є прагнення мати превентивні засоби, здатні вирівнювати майбутнє споживання.

Більшість традиційних ощадних продуктів не можуть виконувати роль заощаджень з метою забезпечення превентивних заходів, оскільки формальні кредитні та ощадні послуги надають виключно для виробничих цілей і вимагають тривалого часу та високих трансакційних витрат. Саме тому мікрофінансові установи мають зосереджуватися на фінансових послугах, які мають потенціал у плані зменшення ризиків.

Сьогодні фінансові потреби сільських територій України з високою питомою вагою дрібних та малозабезпечених домогосподарств залишаються незадоволеними. Вчені ідентифікують три основні причини неефективного функціонування фінансових ринків: високі коваріантні ризики, недосконала інформація і трансакційні витрати.

Основною причиною незадовільного функціонування сільських фінансових ринків є комбінація високих рівнів виробничого, маркетингового і цінового ризиків, а також обмежені методи їх зменшення. Сільський сектор характеризують необхідністю у довгостроковому інвестуванні, сезонними коливаннями доходу, які є причиною нерівномірності грошових потоків і мінливості попиту на фінансові послуги. Агровиробники і невеликі сільські підприємці, які мають певні фінансові зобов'язання, зазнають систематичної мінливості, що може призвести до дефолту.

Важливо розрізняти ідіосинкратичні і коваріантні ризики, тобто ризики, які впливають тільки на індивідів (старіння, непрацездатність) та ризики, які здійснюють вплив на великі групи людей (посуха, повені). Коваріантні ризики в сільській місцевості пов'язані з домінуванням сільського господарства, яке залежить від кліматичних умов та характеризується сезонністю виробництва.

Здатність фінансових посередників ефективно покривати коваріантні ризики є досить обмеженою через невелику кількість клієнтів. Проте, фінансові установи можуть досить ефективно вирішувати проблему ідіосинкратичних ризиків (послуги щодо превентивних заощаджень і споживчих кредитів). У міру зростання фінансових установ і досягнення ними більших операційних масштабів, вони набувають здатності покривати також коваріантні ризики.

Адекватними інструментами зменшення фінансового ризику посередника може бути застава, страхування, ф'ючерси, а також розроблення механізмів виконання контрактів. Такими альтернативами є контракти щодо спільної відповідальності або групові кредити. Проте груповий кредит передбачає високі трансакційні витрати, і можливий тільки при виконанні певних умов (регулярні зустрічі, існування високого ступеня соціальної єдності і взаємного страхування тощо). Водночас використання групового кредиту створює значні вигоди, оскільки взаємодопомога та регулярний обмін інформацією сприяють підвищенню рівня професійної підготовки, знання ринку, бізнес-мережі.

Друга основна причина недостатнього розвитку фінансового ринку полягає у недосконалій або асиметричній інформації. Інформація є життєво важливою при оцінці та управлінні ризиком. Якісна інформація в деяких випадках може виконувати роль застави та попереджувати моральний ризик. У сільському середовищі практично відсутня формальна кредитна історія, ведення реєстрів, а також гетерогенність умов виробництва. Ці фактори ускладнюють оцінку кредитоспроможності і моніторинг позик або страхування.

Третя ключова причина – це високі трансакційні витрати, які залежать від особливостей фізичного та інституційного середовища. Сільські території характеризуються високими рівнями бідності, просторовою розосередженістю, сезонністю доходів, слабкою системою виконання контрактів, незадовільною фізичною інфраструктурою, а також низькими рівнями освіти. Ці чинники збільшують трансакційні витрати для посередників та клієнтів.

Саме з цих причин формальні посередники перебувають у не вигідному конкурентному становищі порівняно із неформальними, та не бажають працювати в сільській місцевості. Процедури, встановлені формальними фінансовими посередниками і спрямовані на зменшення кредитних ризиків, часто становлять соціальні бар'єри доступу сільського населення через домінування безграмотності і потребу у формальній документації. Неформальні посередники через географічну близькість і соціально-економічні відносини мають переваги у плані інформації і трансакційних витрат. Таким чином, неформальні посередники є більш активними порівняно з формальними.

Низька прибутковість виробництва в сільській місцевості, відсутність традиційних форм застави, слабкі і витратні механізми виконання контрактів, асиметричність інформації є чинниками, які обмежують доступ сільських домогосподарств до довгострокових формальних кредитів. Традиційні методології кредитування значною мірою покладаються на короткострокові позики з частими регуляторними виплатами. Несільськогосподарські галузі та дрібні агровиробники є особливо обмеженими у плані залучення інвестицій у обладнання, диверсифікацію культур, використання високоприбуткових можливостей. Як наслідок, сегменти ринку, які можуть генерувати вигоди від зайнятості і продуктивності, гальмуються.

Даний механізм не задовольняє вимог та сезонного характеру сільського господарства. Багато культур є багаторічними, інвестиції у покращення земельних ресурсів мають тривалі терміни виконання, більшість обладнання амортизується протягом тривалого часу. Обмежена наявність середньостро-

кових і довгострокових кредитів є основним обмеженням для сільськогосподарської і промислової диверсифікації, зростання продуктивності і екологічного захисту.

Варто також зазначити, що середньостроковий та довгостроковий кредити є рідкісними через макроекономічну нестабільність і відсутність ефективних інструментів ризик-менеджменту. Мінливість відсоткових ставок, інфляційні очікування створюють невизначеність і ризик для довгострокових інвесторів та позичальників.

Обмежена пропозиція інших фінансових послуг, зокрема депозитів, платіжних трансфертів, страхування і лізингу обмежують здатність сільського населення здійснювати кращий менеджмент ризику і ліквідності. Іншою проблемою є ринкова сегментація. Вона передбачає ситуацію, коли формальні посередники обслуговують клієнтів, які мають високий рівень доходу та гарну заставу, тоді як напівформальні посередники обслуговують клієнтів з нижчими доходами і більшими обмеженнями у плані застави.

Причиною сегментації ринку фінансових послуг є незадовільні регуляторні рамки, які обмежують доступ та продуктові інновації, обмежена кількість методів зменшення ризику, дорога і недосконала інформація, різний потенціал виконання контрактів.

Сегментація та відсутність конкуренції може сприяти неефективності та високим відсотковим ставкам. Клієнти з ідентичним попитом на позику та профілями ризику мають отримувати різні умови залежно від джерела фінансування. Крім того, існує проблема нестачі операційно ефективних та усталених фінансових посередників. Досить велика кількість формальних і напівформальних посередників, які є активними в сільській місцевості, залежать від субсидій та не є ефективною, внаслідок незадовільного управління, надмірної залежності від технологій кредитування, які базуються на заставі і збільшують трансакційні витрати для посередника та клієнта, вразливість до коваріантних ризиків через обмежені можливості диверсифікації портфеля і невелику капітальну базу.

Таким чином, макроекономічна стабільність і послідовність у політиці є необхідними умовами формування ефективних і конкурентних сільських фінансових ринків. Високі рівні інфляції, обмінних курсів негативно впливають на функціонування фінансового ринку. Фіскальна, монетарна, торговельна політика визначають ризиковість функціонування фінансових посередників. Критичними змінними для фінансових ринків є бюджетний дефіцит, рівень інфляції та відсоткових ставок, реальний ефективний обмінний курс [2].

У минулому державне втручання, зокрема кредитні квоти і субсидовані відсоткові ставки, зосереджувались на видимих проблемах, зокрема на відсутності доступу невеликих і середніх виробників. Проте державне втручання здійснювалось без розуміння основних чинників, які формують сільські фінансові ринки і роблять невеликих і середніх виробників небажаними клієнтами. На сучасному етапі розвиток сільських фінансових ринків вимагає сприятливого середовища розвитку. Це включає створення необхідних макроекономічних умов, усунення політичної упередженості проти сільського

господарства і сільського сектора, а також створення інтегрованого та ефективного фінансового ринку.

Навіть макроекономічні змінні, які здаються позитивними, можуть мати негативний вплив на сільські фінансові установи у короткостроковому періоді. Різке зниження рівня інфляції може призвести до дефолтів з позик, якщо фермери мають довгострокові боргові зобов'язання за фіксованими номінальними ставками, прив'язаними до попередньо очікуваного рівня інфляції. І справді, оскільки макроекономічна стабілізація майже незмінно призводить до високих реальних відсоткових ставок, незадовільний менеджмент на макроекономічному рівні може значно зменшити сільськогосподарські прибутки і стан погашення кредитів сільських фінансових установ.

Зв'язок між макроекономічною ефективністю і ефективністю сільського фінансового сектора є неоднозначним. Кризи на сільських фінансових ринках можуть створювати тиск на державні бюджети і, таким чином, на макроекономічну стабільність. Основними джерелами фіскальних тягарів і погіршення ситуації є відсоткові субсидії, прострочення сплати позик і дефолти, а також неефективні схеми страхування врожаїв і гарантій.

Для покращення функціонування сільських фінансових ринків рекомендують дії у трьох сферах:

- створення сприятливого політичного середовища для фінансових посередників (покращення прибутковості сільської економічної активності, зменшення ризиків, покращення інформаційних потоків, зменшення правових бар'єрів для ефективного і низьковитратного посередництва та механізмів виконання контрактів);
- збільшення потенціалу надання роздрібних послуг (створення нових фінансових установ, встановлення зв'язків між формальними та неформальними посередниками, зміцнення існуючих формальних та неформальних установ);
- стимулювання впровадження інших послуг (депозитів, страхування врожаїв, надання товарів у заставу, хеджінгових інструментів, електронних карток і лізингу). Ці продукти сприятимуть кращому ризик-менеджменту, знижуватимуть трансакційні витрати. Проте впровадження деяких фінансових продуктів можливе тільки за умови інвестування у системи сільськогосподарського маркетингу і покращення правового та регуляторного середовища.

Зважена секторна та інвестиційна політика сприяє зниженню трансакційних витрат у сфері сільського фінансового посередництва (покращення електропостачання, комунікацій, транспортних зв'язків) та підвищенню прибутковості сільської економічної активності. Принциповими сферами уваги є інвестиції у державну інфраструктуру, ринкові цінові стимули для сільського господарства, політика несільськогосподарських стимулів.

Сільські території історично знаходились у не вигідному становищі у плані розподілу ресурсів на розвиток інфраструктури і соціальних видатків. Видатки на сільську інфраструктуру і соціальні послуги (освіта, здоров'я) сприяють підвищенню сільської продуктивності, знижують маркетинговий ризик, зменшують трансакційні витрати посередників. Критично важливим є створення стимулів для несільськогосподарського підприємництва, яке сприяє диверсифікації джерел доходів домогосподарств.

Високий ризик та трансакційні витрати є негативними стимулами для розвитку сфери формального фінансового посередництва в сільській місцевості. Щобільше, цей чинник негативно впливає на охоплення фінансовими послугами клієнтів з низькими доходами і з незначною заставою. Неформальні посередники залишаються домінуючими у сільській місцевості.

Сприяння гармонізації бухгалтерських стандартів, прозорості і відкритості фінансових посередників сприяє зменшенню бар'єрів входу, покращує стан фінансового сектора, захищає інтереси клієнтів та інвесторів від надмірного ризику і незадовільного фінансового менеджменту. Важливим питанням є регулювання установ, які приймають депозити.

Вартість традиційних методів регулювання досить висока, оскільки загальна кількість фінансових установ, які обслуговують сільські території, є великою, проте активи їх незначні. Взагалі, сільські фінансові установи не становлять системної загрози для фінансової системи, проте вони вимагають непропорційної частки ресурсів для забезпечення нагляду.

Таким чином, створення ефективних сільських фінансових систем є важливим для покращення життя основної маси сільського населення. Зважена фіскальна і монетарна політики є істотними для зменшення макроекономічної мінливості і підвищення прибутковості сільських інвестицій.

Література

1. **Калинчик Н., Долгий Л.** Льготное или форвардное кредитование АПК// <http://www.apk-inform.ru>.

2. **Seibel, Hans Dieter.** Rural Finance for the Poor: From Unsustainable Projects to Sustainable Institutions, Food Policy Report. 1999. International Food Policy Research Institute (IFPRI) publication, Washington, USA. – pp. 12-15.

3. **Zeller, M., and M. Sharma (1998).** Rural Finance, Food Security, and Poverty Alleviation: Supporting Institutional Innovation Through Public Policy. Food Policy Report. 1998. International Food Policy Research Institute (IFPRI) publication, Washington, USA. – P. 29-45.

УДК 338.12: 502.4

Доц. М.Т. Бець, канд. екон. наук – НЛТУ України

ЕКОЛОГО-ФІНАНСОВІ ПРОБЛЕМИ БЮДЖЕТУВАННЯ ОБ'ЄКТІВ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ (НА ПРИКЛАДІ НАЦІОНАЛЬНИХ ПРИРОДНИХ ПАРКІВ)

Оцінено умови формування бюджетів об'єктів природно-заповідного фонду, визначено систему чинників, що зумовлюють вибір методів бюджетного планування в розрізі джерел фінансування.

Ключові слова: бюджет, методи планування, природно-заповідний фонд, джерела фінансування, бюджетна установа.

Doc. M.T. Bets – NUFWT of Ukraine

Ecological and financial problems of budget planning objects natural protection fund (for example national park)

Eventuates conditions formation of budgets objects natural protection fund and provides a system of factors which predetermine the choice methods of budget planning in section of source financiering.

Keywords: budget, planning methods, natural protection fund, spinning financiering, budget institution.